

XAVIER LUNA-BATLLE

EL PRESENT DE SUBJUNTIU EN -O-
EN EL CATALÀ CENTRAL

*L'amor d'aqueix cavaller
és com la canya al canyar
per poc aire que fasso
lo fa anar d'ací d'allà.*

«Cançó de pandero»¹

Les desinències amb *-o-* de les persones 1, 2, 3 i 6 del present de subjuntiu són una característica dialectal que es localitza en una zona del domini que «des del nord [de l'occidental] (llevat de la Ribagorça i el Pallars) arriba fins al sud d'Alcalà de Xivert i Albocàsser, amb una connotació rústica que impulsa a substituir-les per les desinències més esteses *-a, -es, -e, -en*».²

Jacques Allières (1963-1968) ens presenta un estudi interpretatiu d'aquest tret, que ell anomena «el subjuntiu en *-o-* del català occidental», tema que reprèn Joseph Gulsoy (1976) amb els termes de la «*-o-* del català occidental». Si bé és indiscutible que aquesta variant dialectal se situa sobretot en el català occidental, la informació de què parteixen els treballs esmentats, bàsicament la *Flexió verbal* d'Alcover i Moll (1929-1932), dona testimoniatges situats en el català oriental: s'esmenta un illot d'aquestes formes a Blanes, amb la reducció vocàlica característica dels parlars orientals (*cantus*). Històricament, aquesta terminació apareix per primer cop en els sermons de sant Vicent Ferrer (1412-1418) (GULSOY, 1993: 386-387).

Nosaltres volem oferir en aquestes ratlles alguns dels fruits que ha donat una recerca específica de testimoniatges dialectològics històrics d'aquest tipus de subjuntiu en el català central. Ens hi ha empès la idea que el subjuntiu, amb el present d'indicatiu, és un dels punts de re-

1. Dolors SISTAC, *Les cançons de pandero o de tambor*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 308.

2. VENY, 1998: 94.

ferència basilar de la diferenciació dels dialectes catalans des del començament de l'edat moderna: Gulsoy (1993: 389) ens recorda que «tothom està d'acord que durant el segle XVI la llengua va emprendre un procés de diversificació entre les formes del subjuntiu i indicatiu en la conjugació I que resultaven iguals en el dialecte oriental, que no diferenciava entre *e* i *a* àtones: 1 kántə, 2 kántəs, 3 kántə, 6 kántən». Així doncs, el coneixement de les vicissituds d'aquestes terminacions ha d'ocupar un lloc important en la història dels dialectes catalans.

Les limitacions d'espai, i la prudència, han fet que em centrés de moment únicament en les dades, les quals podran servir per a discutir-ne la interpretació, tot confirmant la que actualment tenim, o insinuar-ne d'altres. Ens hem proposat en concret d'ampliar les notícies sobre l'existència dels subjuntius en *-o-* en el català central i comprovar si el cas de Blanes és realment un illot o no dins del català central.

Per començar cal posar atenció a allò que diu Joan Coromines (1971: 204-205) en relació amb la distribució del subjuntiu en *-o-*:

[...] aquesta desinència *-o* [del present d'indicatiu], en quasi tot el territori de la llengua on apareix, té un altre valor; ultra l'indicatiu, caracteritza tot el singular i la tercera persona del plural del present de subjuntiu. La llengua, més refinada, de Barcelona rebutja com a bàrbars i rurals aquests subjuntius (car també l'imperfet de subjuntiu termina sovint en *-o* en aquests parlars), i seguint la consigna de Barcelona eviten les formes subjuntives en *-o* els centres urbans com Girona, Vic, Manresa, Tarragona, Reus, Lleida i Tortosa. Però això no impedeix que siguin generals o gairebé generals en tot el domini català occidental (vegeu la *Flexió ...* de Moll), i que se'n trobin rastres esparsos més o menys pertot en el territori oriental, més sotmès a la influència aclaparadora de Barcelona: a Blanes i en general a la Costa Brava, al Berguedà i al Cardener i a totes les comarques depenents de Manresa, a la Baixa Segarra cap a Santa Coloma de Queralt i Montblanc, per la banda de les Guilleries i d'Olot, etc.; a totes aquestes comarques n'he apuntat exemples. Pel sud, la *-o* subjuntiva abraça de ple el Maestrat fins al mateix límit de la primera d'indicatiu en *-o* (aquestes dades són independents de les d'En Moll i recollides personalment, però hi estan d'acord).

Aquesta àrea geogràfica coincideix quasi del tot amb la de la primera persona d'indicatiu en *-o-*; amb l'excepció que Barcelona i la zona immediata, amb els nuclis dispersos sotmesos a la seva dictadura lingüística, rebutgen el subjuntiu en *-o-*. En alguns punts aquest sub-

juntiu solament apareix en els verbs de la primera conjugació (que era l'estat de coses originari), i els de la segona i la tercera romanen fidels al vell subjuntiu en -a [...].

Aquestes ratlles ens suggereixen que històricament la -o- en la terminació de subjuntiu no deu haver estat un «illot» en el català central i que, alhora, les consideracions sociolingüístiques (prestigi, grups socials, etc.) hi són pertinents.

Els estudis recents de tipus interpretatiu prenen les dades de Gulsoy, el qual les pren d'Allières, i aquest de la *Flexió* d'Alcover i Moll. Aquesta és diguem-ne la tradició i la transmissió de les dades. Pérez Saldanya, en el seu recent treball d'història de la morfologia verbal catalana, d'enfocament estructural, diu que «en el dialecte oriental, aquesta marca (realitzada com a *u*) sols apareix, en alternança amb la -i general, en la localitat de Blanes» (SALDANYA, 1998:166).

Hem de recordar que la publicació de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, dirigit per Joan Veny, ens oferirà dades dialectològiques,³ de moment, i esperant que siguin publicades aviat, no les posem a consideració ja que ens proposem sobretot de trobar dades històriques.

Quant a la qüestió de la delimitació dialectal, a l'hora de decidir quines poblacions són de parla oriental i quines ja són de parla occidental em baso en les consideracions clàssiques del mapa dels dialectes catalans inclòs en el volum I del *Diccionari català-valencià-balear* i en les de Joan Veny en *Els parlars*, sense discutir-les, de manera que Solsona,⁴ que apareixerà ací, la considero dins de l'oriental, tot i que és pot al·legar, per a alguns trets, el seu caràcter occidental.

Per acabar aquests comentaris introductoris cal recordar que el tipus -ia, -i esdevé progressivament el dominant en l'edat moderna per al català central (GULSOY, 1993: 393-405). En resum, les variants del subjuntiu present per al català considerat en conjunt es poden aplegar dins 4 tipus (per a les persones 1, 2, 3 i 6) segons la relació següent:

3. Segons el qüestionari (publicat per l'IEC el 1993) les formes de subjuntiu s'obtenen per als verbs *cantar*, *llegir* i *vendre*.

4. «Vet aquí, de Nord a Sud, algunes localitats extremes del català oriental: Montellà, Gósol, Sant Llorenç de Morunys, Solsona, Sant Guim, Sta. Coloma de Queralt, [...]» (VENY, 1998: 22).

- tipus I: terminació -ø;
 tipus II: terminació -a/-e;⁵
 tipus III: terminació -o/-u;
 tipus IV: terminació -ia/-i⁶

El tipus IV esdevé progressivament el dominant en l'edat moderna per al català central (GULSOY, 1993: 393-405): la forma amb pèrdua de la vocal final, és a dir -i, s'hi instal·la progressivament fins que arriba a substituir del tot -ia, que és molt freqüent en textos del XVIII i del XIX procedents del central.⁷ Així, en la recerca de les petges de la -o- en el central, no hem d'oblidar que es tracta d'una solució que, enfront de -ia, hi sembla marginal ja des del segle XV.

1. LES DADES DIALECTOLÒGIQUES DEL SEGLE XX

1.1. Les dades d'Alcover

El treball d'Allières (1963-1968), que ja hem comentat, diu ben explícitament al començament que «Il nous a paru suffisant pour cet exposé d'effectuer un sondage limité aux paradigmes de *cantar* pour

5. Per al català central, i tenint en compte l'època dels textos, és normal, i molt freqüent, de trobar l'alternança gràfica -a/-e, sovint en un mateix text. Apleguem ací, doncs, les dues formes gràfiques considerant-les, a grans trets, com les dues equivalències «naturals» a la neutra.

6. «[...] la desinència -ia apareix només rarament al segle XVI; es troba amb més freqüència al segle XVII encara que en menor escala al costat de les formes clàssiques tipus *cante*, *bata*, *senta*. Evidentment, el llenguatge literari no havia escollit ben favorablement les formes en -ia del parlar diari.» (GULSOY, 1993: 394).

7. Mostres evidents d'aquest fet són, per exemple, les cartes particulars del final del XVII i començament del XVIII que he pogut llegir a l'ANC (Fons del marquès de Dosrius); les *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, on trobem *cónprian*, *tràgian*, *dónian*, *sàpian*, *dígian*, *hàgian*, etc. (CASANOVAS, 1978: 37). Les dades de l'*Atlas Sacaze* donen subjuntius en -ia per al català septentrional al segle XIX: tal com explicita l'editor: «[...] els subjuntius en -ia encara no eren oblidats del tot, el 1887» (COSTA, 1987: 192); s'hi troben a Casafabra, Montoriol, Urbanyà, Rià, Vilanova de les Escaldes i Santa Llocaia. En fi, també podria aportar dades de l'Arxiu Batlle, en curs d'estudi, que ens dona informació d'aquests usos en documents privats empordanesos del segle XIX. Aquesta terminació, però, ja no l'hem detectada en les dades d'Alcover per a aquesta zona del nord.

la classe I, et de *perdre* pour la classe II, la classe III n'offrant pas en l'occurrence de traits qui la différencieraient de la précédente». Subratllem-ho: es tracta d'una exploració de les dades que recollí Alcover però només per a dos verbs: *cantar* i *perdre*⁸ d'entre els 56 verbs que conté la *Flexió* d'Alcover i Moll (1929-1932).

Però Alcover mateix, en una publicació d'anys abans, ja ens dona referències de la -o- del subjuntiu oïda en veu d'un pagès de Ripoll en els dietaris de les excursions filològiques publicades al «Bolletí».

[...] demà matí compareixerà Llorenç, un masover de la casa, molt trempat i conversador incansable, amb el qual podrem estudiar bé el llenguatge de la pagesia ripollesa. [...]

Se presenta el Llorenç, el prenim per compte nostre, i pregunta d'un vent i pregunta de l'altre. A tot contesta ben rabent, fora en lo de la conjugació. Això de *jo miru, tu mires, ell mira*, el desorienta i l'embuïa. —I què és que miri, jo? demana ell. Què vol que miro? [...] (ALCOVER, 1906: 97-98)

Al «Bolletí» del 1908 tornen a aparèixer referències de la mateixa terminació:

La -e- desinencial de la 2a i 3a pers. sing. i 3a pers. plur. del subjuntiu de la 1a conjugació [...] dins moltes de comarques no sona -e- sinó -o- (que tu estimos, qu'ell estimo, qu'ells estimo). Lo mateix succeeix a la -a- desinencial dels subjuntius de la 2a, 3a i 4a conjugació [...] en les metexes persones, que també sona *o* (que tu tingos, digos, vingos; qu'ell tingo, digo, vingo; qu'ells tingon, digon, vingon). Aquests subjuntius en -o- els-e trobarem a Andorra, a la Seu d'Urgell fins a n-el Noguera Pallaresa, a Lleyda, la Sagarra, Batea, Calaceyt, Penyíscola, Massalió, Gandesa, Alcalà de Xisvert, Gironella, Solsona, la Ribera Salada,⁹ Barbarà, parròquia de Ripoll (a n-aquests cinc darrers punts la *o*, naturalment, sona -u); i se troba dins tota la Ribera d'Ebre, dins les Garrigues [...]. (ALCOVER, 1908: 227)

Parem atenció en els cinc punts de l'oriental en els quals Alcover trobà subjuntius del tipus III.

8. Darrerament s'ha fet servir l'ingent arxiu d'Alcover en treballs com els de Via-plana o els de Perea per a profit d'enfocaments sincrònics i estructurals.

9. Subcomarca que comprèn els municipis de Bassella, Castellar de la Ribera i Odèn.

De l'escorcoll sistemàtic d'Alcover i Moll (1929-1932), sempre tenint en compte només el català central, s'extreuen les dades següents:

a) Blanes és la població en què hi ha subjuntius en *-u* sempre; però al costat dels generals del central (en *-i-*); hi conviuen, doncs, les dues terminacions.

b) Tossa dóna només un verb amb el subjuntiu en *-o-*, *moure* (núm. 21), per a les quatre persones: *mogu*₁,¹⁰ *mogus*₂, *mogu*₃, *mogun*₆.¹¹

c) Solsona ens ofereix això: *càpigo*₁ *rebo*₁ *clogo*₁ (cloure), *dego*₁, *rigo*₁, *sego*₁ (seure) *digo*₁, sempre amb *-o* oberta, sense reducció a *-u*, però només a la 1a persona.

Ultra això, hem de consignar que en altres temps i per a les mateixes poblacions que hem esmentat, trobem formes amb un acabament en *-o*. Per exemple, i sense ser exhaustius, a l'imperatiu trobem *canto*₂ per a Solsona i per a Igualada (allí amb *-o* oberta, ací amb *-o* tancada). O bé la forma d'infinitiu *cabro*,¹² *clouro* o *neixo* a Igualada. Així mateix, Alcover fa constar algun cas de pronúncia dialectal amb terminació en *-o-* per a l'imperfet d'indicatiu.¹³ També l'imperfet de subjuntiu té formes en *-o/-u* a Blanes (*preguessus*₂ i *prenessus*₂, *conei-xessum*₄).

1.2. Les dades de Griera

En el material d'Antoni Griera de l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* les localitats que donen subjuntiu en *-o-* per al català central corroboren la informació que acabem de presentar: hi ha una zona al nord-est

10. El número subindexat darrere d'una forma verbal n'indica la persona.

11. Aquest cas és el que s'ha pres com a origen de la *-o* en el subjuntiu: l'assimilació vocàlica en verbs amb arrel amb una *o* tònica (GULSOY, 1993: 388, que es fa seva la idea de COROMINES, 1971).

12. Forma que no apareix entre el conjunt de pronúncies recollides a l'AlcM per a aquest verb.

13. «[A Gombreny] hi ha una jaia, molt trempada [...]. Un dia hi van els de la contra-part, a regonèixer per veure si tenien coses de carlins. —Prou que en teniom! diu ella» (ALCOVER, 1906: 96).

del central on es troba el tipus III. Les localitats on trobem aquestes terminacions són les següents:

Solsona:	<i>cantu</i> (=canti ₁ , mapa 395) <i>cogun</i> (=coguïn, mapa 570) <i>digun</i> ¹⁴ (=diguïn, mapa 645)
Pobla de Lillet:	<i>cantu</i> (=canti ₁ , mapa 395) <i>cogo/cogu</i> (=cogui, mapa 568) ¹⁵ <i>digu</i> , <i>digun</i> (mapa 643)
Ripoll:	<i>cogun</i> (i <i>coguïn</i>) (mapa 570) <i>digun</i> ¹⁶ (mapa 643) <i>dormu</i> (mapa 668)

Amb totes les reserves que cal a l'hora de tenir en compte la fiabilitat de les dades de Griera, crec que aquestes que ara n'he extret, donen la idea que aquest subjuntius en -o- tenen alguna presència a les localitats de la Pobla de Lillet, Solsona i Ripoll al temps que es van fer les enquestes per a l'ALC. Recordem que Alcover també trobava aquesta terminació a Ripoll. La procedència de les dades de Griera, a què sempre cal parar atenció, és la següent:

Per a Solsona: «Enquesta feta, del 21 al 23 de juliol de 1918, amb Pere Sampons, estudiant, de vint-i-tres anys. És fill d'una cabana propera a la població, on ha viscut sempre. Pronuncia les *e* àtones com en català oriental. En canvi, a Solsona les pronuncien, amb tota regularitat, tancades.»

Per a la Pobla de Lillet: «Enquesta feta, del 27 al 30 de juliol de 1918, amb Mn. Joan Francàs, de cinquanta anys. Solament ha viscut fora de la localitat durant els temps dels estudis.»

Per a Ripoll: «Enquesta feta, del 31 de juliol al 3 d'agost, amb Àngel Canellas, comerciant, de trenta-vuit anys. Ha viscut sempre a Ri-

14. I *digui* per a la persona 3.

15. Aquest és l'únic cas equivalent a *cogui* en totes les localitats.

16. I *digui* per a la persona 3 (a la transcripció apareix *digi-digu*, però deu ser un error de transcripció per *digi-digun* si ho llegim segons el lema del mapa, que és «digi-diguïn»).

poll.» [No hi consta l'any, però podria ser el mateix 1918 en què en dates immediatament anteriors es fa l'enquesta de la Pobla de Lillet, lloc proper a Ripoll.]

Una primera conclusió sembla lícita: el subjuntiu en *-o-* deixa en el segle xx un conjunt de petges per a una part del central, amb totes les característiques d'un tret regressiu que es deixa substituir per la terminació en *-i*. Aquestes petges es localitzen a la costa a Blanes i a Tossa; i a l'altre extrem del central mirant cap a ponent: la zona Solsona-Cardona-Ripoll. Podem així precisar més la descripció d'Allières quan deia que «à ce vaste domaine occidental, dont la majeure partie s'inscrit dans une unité géographique bien définie, la vallée du Segre, nous devons joindre un point isolé sur la côte, dans le *salat*, Blanes (49) [...]».

1.3. *Les dades de Joaquim Ruyra*

A *El parlar de Blanes*, treball que forma la segona part del pròleg que l'escriptor féu per a l'obreta teatral *En Garet a l'enramada*, Joaquim Ruyra fa una introducció ben útil per a la consideració de la vitalitat de les formes dialectals d'aquesta població de marina: «[...] aquest llenguatge, avui quasi desaparegut sota la influència barcelonina, ja en temps de la meua adolescència estava molt corromput i en un estat d'anarquia que feia que unes mateixes paraules prenguessin sons i àdhuc morfologies diferents en diverses boques i fins i tot, de vegades, en una mateixa» (RUYRA, 1949: 809). I continua amb aquestes precisions:

La conjugació verbal blanenca substitueix per *u* totes les desinències que el present de subjuntiu fa en *i* en l'actual llenguatge literari. Així: que jo *pensu*, que tu *pensus*, que ell *pensu*, que nosaltres *ensem*, que vosaltres *enseu*, que ells *pensun*. I pel mateix estil en tots els verbs: que jo *haju*, que tu *hajus*, etc., que jo *vingu*, que tu *vingus*, etc., que jo *cregu*, que tu *cregus*, etc. que jo *estimu*, que tu *estimus*, etc., que jo *miru*, etc. (RUYRA, 1949: 811)

Aquest breu però interessant esbós de Ruyra afegeix que també en els verbs de la tercera conjugació amb increment o d'altres amb polimorfisme fan igualment *-u*: *ofereixu, oferescu, etc.*; *creixu, crescu, etc.*; com també els de conjugació «especial»: *haju, veju, fuju, plagu, etc.* És a dir: tots els verbs tenen *-u-* en el subjuntiu. A més, ens hi explica que el subjuntiu en les frases negatives també va d'aquesta manera: no *estimus*, no *vejus*, no *mirus*, no *crescus*, no *clogus*, no *escrigus*, etc.

A continuació, Ruyra ens ofereix, en parlar del present d'indicatiu, unes valuoses observacions històriques que caldria tenir en compte per a la interpretació de les dades:

Respecte de la primera persona del present d'indicatiu, em cal dir que en el temps de la meua adolescència, a Blanes, hi havia vells que encara la jugaven [sic] a la manera clàssica: *jo mir, jo pens, jo torn, jo seguesc*, etc. Eren, però, pocs, i no sabia dir de quina manera la formaven en verbs com *obrir, folrar* i altres en els quals les consonants de l'arrel no poden sonar sense caure sobre alguna vocal subsegüent. Quasi tothom usava la forma barcelonina, acabada en *o*, amb so d'*u*: *jo miro, [...]* I la gent més rústica del poble havia estès aquesta regla (de la terminació en *o* de la primera persona del present d'indicatiu) a les terminacions planes de primera persona de tots els temps. Deien: *jo estimavo, jo fugio, jo pensavo, jo queio; jo estimario, jo voldrio, jo pensario, jo haurio; jo haguero...* Per sort aquesta antipàtica corrupció no passà de les capes més baixes del poble. L'altra gent pronunciava recatament: *jo estimava [...]* (RUYRA, 1949: 812)

Ruyra, dèiem, havia escrit aquestes breus observacions del parlar de Blanes en relació amb l'obra *En Garet a l'enramada* on, en efecte, apareix la terminació *-u-* del subjuntiu (amb algun cas en *-i-*, per al qual no s'hi veu l'explicació llevat dels que pertanyen a la veu de Panxo, «americano ric»). Vegem-ne alguns exemples:

FINET. [...] No hi ha qui la veju que no glateixu i es fongu per ella. [...] I tots estem contents de s'enganxament i desitgem que ens agafu per sa ganya i ens rebatu, bo i rendits, dintre sa barca des matrimoni. [...] (RUYRA, OC: 1142)

No és cosa d'uns personatges determinats sinó de tots els blanencs, de qualsevol edat, que passen per l'escena; afecta tots els tipus de verb, totes les conjugacions.

1a conjugació:

*agafu*₃, *passun*₆ [Finet];
*parlus*₂, *obsequiun*₆ [Avi]
*empaitun*₆ [Garet]
*inquietus*₂ [Reixaca]
*escandalitzus*₂ [Cinta]

2a conjugació:

*fongu*₃, *rebatu*₃, *tregun*₆ [Finet];
*cregu*₃ [Raimunda]
*tregu*₃ [Reixaca]
*tregus*₂ [Avi]

3a conjugació:

*glateixu*₃ [Finet]
*entretingus*₂, *fujus*₂ [Avi]
*vingu*₁ [Garet]

Verbs irregulars:

*hajus*₂ [Avi]
*haju*₃ [Finet]
*façu*₃ [Garet]
*signu*₃ [Avi]

Cal afegir que, en una altra obra de Ruyra, la narració *El rem de trenta-quatre*, en què els protagonistes són mariners blanencs, també posa en la veu dels personatges, a més de les altres característiques del parlar salat, aquests subjuntius en *-u-*.

Fins ací i pel que hem vist podem dir que en el català central, amb les dades dialectològiques de la primera meitat del segle xx, les terminacions amb *-o-* en el subjuntiu tenen una presència ben documentada si més no per a la baixa Costa Brava (Blanes i Tossa) i per a la zona del nord-oest del català central.

2. LES DADES HISTÒRIQUES

Joseph Gulsoy, com és ben conegut, ha estudiat amb molta atenció la història de les terminacions verbals del català. Les seves conclusions apareixen clarament exposades als *Estudis de Gramàtica Històrica* (1993), que recullen treballs anteriors, amb algunes addicions. Els seus estudis sobre el present de subjuntiu daten de 1976, però voldria assenyalar que les addicions en el volum de 1993 són d'una gran importància, segons el meu parer, perquè suggereixen unes indicacions molt engrescadores per a continuar la recerca. Hi aporta, per al subjuntiu en -o-, la dada de les ordinacions de Solsona de 1434 (RUSSELL-GEBBETT, 1965: 190-191), on hi ha exemples com *liuro*₃, *compro*₃, *goston*₆, *poson*₆ (GULSOY, 1993: 416).

Doncs bé, la meua idea és, seguint el professor Gulsoy, afegir alguna informació nova que ens pugui completar —o potser modificar— la visió, històrica i geolingüística, que tenim de les formes de subjuntiu en català central.

2.1. Les ordinacions locals de l'edat moderna

Josep Maria Font Rius ens ofereix, des de la seva talaia d'historiador del dret, en relació amb les ordinacions locals històriques, els mots següents:

[...] l'atent examen de les nostres *Ordinacions* ens deixa entreveure el batec de la vida popular d'una ciutat o vila, l'adequada ordenació de nombrosíssims extrems del dinamisme social d'una comunitat veïnal, en la seva petita economia rural o urbana, en el funcionament dels serveis públics i el seu bon ordre, en el manteniment dels usos i costums sobre aprofitaments comunals, policia rural, respecte a la propietat, limitació de pastures, regularitat en els proveïments i en la correcta utilització de pesos i mesures, etc. (FONT RIUS, 1977: 76)

No cal afegir res més per convèncer-se de la importància que aquests textos poden tenir per a la història dels dialectes, tot i que

evidentment no es pot fer una associació directa de les formes escrites d'unes ordinacions locals concretes amb les formes parlades del lloc i de l'època. Les vicissituds, les còpies diverses, l'origen i la formació dels escrivans ens allunyen de la temptació d'una associació mecànica. És el cas de les ordinacions de Blanes, on podríem esperar de trobar testimoniats històrics de les formes de subjuntiu en *-o-*. S'hi explicita que s'ha encarregat de fer-ne còpia, la que es conserva, a partir de la qual se n'ha fet l'edició de Pons i Guri. L'historiador comenta:

Al seu full davanter, que fa de guarda, hi ve posat, per la mateixa mà que va escriure la que considerem primera etapa del llibre, el que segueix: «Escrit a XII del mes de janer del any mil DXXVIII per mans de fra Visens Sala ha Sent Pere de Gualigans de Girona [...]» (PONS I GURI, 1969: 7)

Fins a quin punt aquesta circumstància ens allunya el text dels trets de la llengua popular de Blanes no ho podem saber, però és segur que no és lícit de llegir el text com si fos un mirall del parlar blanenc de l'època. I en efecte, no hi hem detectat cap subjuntiu en *-o* quan, pel que sabem, esperaríem de trobar-ne, si bé l'escrivà podria haver-los evitat per raons de prestigi.

Amb tot, les ordinacions són un tipus textual que ens permet observar de manera privilegiada les formes dialectals antigues. I a més, aquest gènere obliga a fer servir sovint el subjuntiu, com podem veure en les *Ordinacions de Sant Celoni (1370)*:

[...] que cascun e cascuna escur e deneg lo rech qui aquí stà es sa frontera. E dege desar pedres, e adobe a plan lo camín, si marge hi ha. E encare tayl arbres e branques de arbres, e romaguers, e altres coses qui isquen fora lurs parets o tanques [...] (CARRERAS I CANDI, 1925-1926: 128)

Observem-hi l'alta freqüència de les formes de subjuntiu i com no hi ha cap forma de subjuntiu en *-o*, tal com esperàvem per l'època del document.

2.2. Ordinacions on apareix el subjuntiu en -o

Joan Serra Vilaró, a la seva monografia *Història de Cardona*, recull un document antic, el *Reglament de l'ofici del sequier*. Llegint-ne un fragment podem veure-hi les formes de subjuntiu del tipus III:¹⁷

Item, disapte a .xv. de nohembre any .xxvii. [1427] fou per l'orta he foren en Ramon Saselva, mostaçaff, he hen Benet de Salavert, cònsoll, he en Johan sagristà, he n'Uguet Marli, he en p. de Segalés e molts d'altres, he donaren tres huilades a la Triila, axí emperò que, com regon de una, que no goston hobrir l'altra he si·eu fan que paguen de ban [...]

L'any d'aquest document, el 1427, s'acosta molt a la dels sermons de sant Vicent Ferrer que es dóna com la dels primers testimoniatges de la -o- en el subjuntiu: 1412-1418. Fóra, doncs, un testimoniatge coetani, dels més antics per al subjuntiu en -o.

Altres textos administratius de Cardona posteriors ofereixen també casos de subjuntiu del tipus III (-o), si bé són minoritaris dins el conjunt del document. Del segle XVII són els *Acords dels cònsols* i en concret la resolució de l'1-II-1665 fa:

[...] que's tornon los Studis a son lloch, i que's adobon los corralls, i lo cobert del portal de St. Miquel [...] (SERRA VILARÓ, 1968: 203)

També de Cardona es conserven unes altres ordinacions, de 1683, on es poden trobar exemples com aquests:

[...] si vendrà anyell o anyells o cabrides pagon i sien tinguts i obligats en pagar lo dit ban [...] (SERRA VILARÓ, 1968: 130)

[...] sinó que no·ls goso retenir sinó lo dia que vindran [...] (ídem: 131)

[...] que tot peix gros que's vendrà dins la pescateria de Cardona que'n agen a traure la moca i aquella no la goston pesar, sots ban de dos sous [...] (ídem: 133)¹⁸

[...] que tot hom e tota dona que serà suspitosa que aporto fruita ni altres coses [...] (ídem: 134)¹⁹

17. Copio literalment la transcripció de Serra Vilaró sense cap retoc.

18. També a les ps. 145 i 147.

19. També a la p. 139.

Amb aquests exemples no exhaurim tots els casos.²⁰ Ara, hem de fer constar que també hi trobem exemples del tipus IV: *gosi* 128, 134 i *tròpie* 137.

Aportarem també dues breus ordinacions del segle XVII editades per Ramon Planes (1988) que es refereixen a dos llogarets del terme de Pinell (Solsonès), les dues textualment molt semblants. Es tracta d'ordinacions referides a botigues de blat: la de Madrona, de 1669, i la de Miravé,²¹ de 1671. S'hi troben els exemples següents:

- a) [...] per a que la administració de dita botiga sia duradora y de ella alcànon lo fi pretenen [...]
- b) [...] que dites trenta quarteres de blat réston assignades y consignades [...]
- c) [...] per lo any se trobarà culpats en dita omissió resto privat de salari [...]
- d) [...] si hi haurà algun particular de aquell que se trobo necessitat de parells [...]

2.3. Ordinacions locals on no apareix el subjuntiu en -o-

Hem vist que les dades dialectològiques coincideixen aproximadament amb les dades documentals de l'edat moderna en relació amb la distribució geolingüística de la terminació *-o-* en el subjuntiu. Ara caldrà afegir que la recerca d'aquesta terminació en un conjunt d'altres ordinacions del domini central havien de donar un resultat negatiu.

En efecte, no hem detectat la presència del subjuntiu del tipus III en les ordinacions del Montmell (Baix Penedès) del segle XV (SANS TRAVÉ & GUASCH, 1979),²² ni en les d'Igualada del segle XIV que es conserven en una còpia del 1565 provinent d'un document de 1482,

20. Altres exemples: *mànon* (ídem: 183, 152) *afrònton* (ídem: 148) *régon* (ídem: 151).

21. Miravé segons la GEC i Coromines (*Onomasticon*), molt a prop de Solsona, cap al sud-oest, dins el municipi de Pinell.

22. Les terminacions són sempre dels tipus I (-∅) i II (-a/-e): *sien, sie, sia, pague, paguen, pach, paguen face, facen, salve, gos, trop, pusque, conegue, posen, iuch* (=jugui), *torn, digue, prengue, tolgue, age, stigue, determenen, tingue, iur, sech* (=cerc), *prosomesche* (=presumeixi), *puxe*; o bé del tipus IV: *tròpia, sàpia*.

que és alhora còpia d'un de redactat el 1399, on apareixen només les terminacions clàssiques medievals.

Tampoc en les ordinacions d'Eramprunyà (castell del terme de Viladecans, Baix Llobregat), copiades en un llibre notarial el 1598 (Biblioteca del Col·legi de Notaris de Barcelona, lligall Antoni Seriol): totes les formes pertanyen o bé al tipus I (*gos*) o, majoritàriament, al tipus II (*haje, haja, hajan, hagen; pugue, puguen; tingue, tingua, tingan, tinguen*).

En les ordinacions de Santa Creu d'Olorda i quadra de Sant Bartomeu (1646) no hi he trobat tampoc cap cas de subjuntiu en -o-: només hi apareixen els tipus I (-ø) i II (-e/-a). Ni en les de l'Aleixar (Baix Camp) de 1791, on predomina el tipus IV (-ia, -i), amb la presència del tipus clàssic I (-ø) (MANENT, 1978).

2.4. *El receptari gironí del XVII*

El text que ara comentarem és un manual pràctic del segle XVII que s'ha editat amb el títol de *Un receptari gironí d'adrogueria i confiteria del segle XVII (1663)*. Es tracta d'un manuscrit signat per Francesc Corominas, actualment conservat a l'Arxiu Històric de Girona. És un text, segons els curadors, d'«una finalitat purament funcional, en absolut literària» (VILA & al., 1994: 26). En la introducció ja s'esmenta que hi trobarem subjuntius en -o-, amb altres del tipus II (-a, -e) i IV (-ia, -i). Ara ens interessa mostrar els del tipus III. Vegem-los:

[...] y no sia neulada y no sento a resclum, sia neta de palla y de pols. (p. 40)

Si'n mastegas, guarda no te n'envios saliva, que't mataria. (p. 78)

[...] ab un ganivet las aniré natejant bé, que no y resto ningun fil. (p.97)

[...] y'lsa aniré llevant lo cor, que no i resto gens, [...] (p.100)

[...] o garballaré molt bé, que no y resto pols,[...] (p. 107)

llansar-n'i-é un bon raig, que's banyo la saliandra, y axugar-l-é. (p. 104)
pulsejo (p. 120)

blanquejo (p. 122)

trèncon (p. 133)

El text té un explícit amb l'edat i l'origen de l'autor:

Aquest llibre és de mi, Fransesch Corominas y Do, adroguer, y si acàs lo pert darà quatra sous de trobas, dich 4 sous. Y la bona amistat d'aquí al davant. Fet a 22 de mayx de 1660 en Gerona, a casa de Joan Comas, adroguer y dit F[rances]ch só de Pineda.

Si l'autor del manuscrit és en efecte de Pineda de Mar, al Maresme, les dades aportades pel receptari gironí de mitjan xvii es poden considerar relacionables amb aquella localitat costanera situada a pocs quilòmetres al sud de Blanes. L'autor, aquest Francesc Corominas, llavors té 19 anys, segons ell mateixa també ens explicita: podem dir, doncs, que fa servir trets de la seva parla de Pineda? Podríem suggerir que hi hagué un territori costaner del Maresme i la Selva on es degué estendre la terminació en *-o-* per al subjuntiu a l'època moderna i que després reculà a causa del seu poc prestigi. Amb tot, la hipòtesi que acabem de formular queda per corroborar: necessitaríem altres dades per donar-li més consistència. Podríem, finalment, contrastar aquest receptari gironí amb el conegut *Llibre d'agricultura* de Miquel Agustí, imprès a Barcelona el 1617, única edició que se'n féu en català. Sabem que l'autor era nascut a Banyoles i fou prior a Perpinyà: en la seva obra no n'apareix cap, de subjuntiu en *-o-*, mentre que usa amb força freqüència el del tipus IV (*-ia*), al costat del tipus II (*-a*, *-e*) (GULSOY, 1993: 395). Té això algun reflex geolingüístic? Per a la resposta cal tenir en compte l'origen d'Agustí, però també la seva formació i cultura, com també que l'obra aparegué impresa a Barcelona; tot plegat factors diferencials en relació amb l'obra manuscrita del pastisser Francesc Coromines.

3. CONCLUSIONS

1. Els presents de subjuntiu en *-o-* en el català central es documenten des del segle xv a la zona fronterera amb l'occidental (Solsona, Cardona) en dates molt properes a les que coneixem, ara com ara, com a primers testimoniatges d'aquesta terminació (Sant Vicent Ferrer,

1412-1418). També es documenta en una zona costanera del català central del nord-est: Blanes i localitats veïnes. Tenim indicis que no es tracta de punts aïllats, com s'ha dit fins ara, sinó més aviat de zones més o menys àmplies. Això ens mena a dir que el subjuntiu en -o- també és propi del català central, si bé en comparació amb l'occidental el tret hi ocupava una menor part del domini; avui, segurament, és un tret que ja ha desaparegut del bloc oriental.

2. El tipus de subjuntiu en -o- ha tingut sempre associada la connotació de vulgar, de manera que sol aparèixer en textos allunyats de l'ús culte de la llengua, factor que alhora explica el seu retrocés en la llengua parlada dels darrers segles.

XAVIER LUNA-BATLLE

Universitat Autònoma de Barcelona

BIBLIOGRAFIA PRIMÀRIA

- ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de Borja (1929-1932): *La flexió verbal en els dialectes catalans*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», vol. II, ps. 73-112; vol. III, ps. 73-96; vol. IV, ps. 9-104; vol. V, ps. 9-72.
- ANGUERA, P. (1985): *Ordinacions de l'Albiol (-1700)*, dins *L'Albiol. Notícies històriques*, l'Albiol, Ajuntament de l'Albiol.
- CARRERAS I CANDI, Francesc (1925-1926): *Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya*, «Butlletí de la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», núm. XII [Ordinacions de Sant Celoni: ps. 121-149].
- CASANOVAS I CANUT, Salvador (1978): *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, ed. a cura de Jordi Geli i Maria Àngels Anglada, Barcelona, Curial.
- CASTELLÀ I RAICH, G. (1954): *Llibre de la Mostaçaferia. Ordinacions de la vila d'Igualada*, Igualada, Centro de Estudios Comarcales de Igualada.
- FONT RIUS, Josep Maria (1977): *Ordinacions locals en terres del Baix Llobregat i Penedès. Santa Creu d'Olorde i Sant Bartomeu de la Quadra*, «Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos», vol. V, ps. 75-101.
- FORT I COGUL, E. i ANGUERA, P. (1985): *L'Albiol. Notícies històriques. Ordinacions -1700*, l'Albiol, Ajuntament de l'Albiol.

- MANENT, Albert (1978): *La vila de l'Aleixar i les «Ordinacions» de 1791, l'Aleixar*.
- MATEU I VIDAL, Ernest (1968): *Ordinacions de la universitat de la vila i terme de Sabadell. Segle XVI*, Sabadell.
- PLANES, R. (1988): *Ordinacions de la botiga de blat de Miraver (1671)*, «Cardener», núm. 5, ps. 220-225.
- PONS I GURI, Josep Maria (ed.) (1969): *Llibre de la Universitat de la vila de Blanes*, Blanes, Ajuntament de Blanes.
- RIU, Manuel (1975): *Les «Ordinacions» de la vila de Sant Llorenç de Morrunys*, dins *Miscel·lània Pau Vila*, Granollers, Institut d'Estudis Catalans / Societat Catalana de Geografia, Montblanch-Martín, ps. 349-373.
- RUSSELL-GEBBETT, Paul (1965): *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book.
- RUYRA, Joaquim (1949): *Obres completes*, Barcelona, Selecta.
- SANS I TRAVÉ, Josep Maria i GUASCH I DALMAU, David (1979): *Les ordinacions del Montmell (segle XV)*, dins *Miscel·lània Penedesenca 1979*, Institut d'Estudis Penedesencs, ps. 221-246.
- SERRA VILARÓ, Joan (1968): *Història de Cardona II, 1a part: La vila, el veïnat i els castells*, Tarragona, Sugrañes [Ordinacions de Cardona: ps. 127-155].
- VILA, Pep; PRAT, Enric; PLANA, Joan i BOADAS, Joan (eds.) (1994): *Un receptari gironí d'adrogueria i confiteria del segle XVII (1663) de Francesc Corominas*, Girona, Ajuntament de Girona.

BIBLIOGRAFIA SECUNDÀRIA

- ALCOVER, Antoni Maria (1906): *Dietari de l'excursió filològica 1906*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983.
- ALCOVER, Antoni Maria (1908): *Una mica de dialectologia catalana*, «Bolletí del Diccionari de la llengua catalana», núm. IV, ps. 194-303.
- ALLIÈRES, Jacques (1963-1968): *Le subjonctif en -o- du catalan occidental*, «Estudis Romànics», núm. XII («Estudis de lingüística i de filologia catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra», vol. 1), ps. 255-265.
- COROMINES, Joan (1971 [1953]): *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, dins *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, ps. 183-216.
- COSTA I COSTA, Jordi J. (1987): *Subjuntius presents en -i, -a i -ia, al català septentrional, un segle enrera*, *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XIV (*Miscel·lània Badia i Margarit*, 6), ps. 189-201.
- FONT RIUS, Josep Maria (1977): *Ordinacions locals en terres del Baix Llobregat i Penedès. Santa Creu d'Olorde i Sant Bartomeu de la Quadra*, «Es-

tudios históricos y documentos de los archivos de protocolos», núm. V, ps. 75-101.

GULSOY, Joseph (1993 [1976]): *El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català*, dins *Estudis de Gramàtica Històrica*, ps. 377-448, València / Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998): *Del llatí al català: morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.

RUYRA, Joaquim (1949): *El parlar de Blanes*, dins *Obres Completes*, Barcelona, Selecta.

VENY, Joan (1998¹²): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Moll.

